

УДК 327(574)(4-672Европа)
DOI 10.58649/1694-5344-2025-3-480-486

МИРЗАЕВ А. З.

К.Дикамбаев атындагы Кыргыз Республикасынын тышкы иштер министрлигинин Дипломатиялык академиясы

МИРЗАЕВ А. З.

Дипломатическая академия Министерства иностранных дел Кыргызской Республики им. К.Дикамбаева

MIRZAEV A.Z.

Kyrgyz Republic Ministry of Foreign Affairs Diplomatic academy named after K. Dikambaev

КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ТЫШКЫ САЯСАТЫНЫН СТРАТЕГИЯЛЫК ДИВЕРСИФИКАЦИЯСЫНЫН КОНТЕКСТИНДЕГИ ЕВРОПАЛЫК БАГЫТ

ЕВРОПЕЙСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

THE EUROPEAN DIRECTION IN THE CONTEXT OF THE STRATEGIC DIVERSIFICATION OF THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Кыскача мүнөздөмө: Бул макала Казакстан Республикасынын тышкы саясатындагы европалык багытты эл аралык мамилелердин трансформацияланышы жана глобалдык атаандаштык күчөгөн шарттарда талдоого арналган. Изилдөөнүн максаты – Казакстан Республикасынын тышкы саясатынын европалык багытынын азыркы этаптагы ролун аныктоо болуп саналат. Иште өз ара аракеттенүүнүн негизги багыттары каралып, анын ичинде транспорттук-логистикалык инфраструктураны өнүктүрүү, айрыкча «Ортоңку коридор» долбоору, критикалык минералдар жана жашыл энергетика жаатындагы кызматташтык, ошондой эле өнөктөштүктүн институционалдык механизмдери талданат. Мындан тышкары, Казакстандын Европа Биримдигине мүчө мамлекеттер менен кызматташтыгы өлкөнүн көп багытуу саясатын ишке ашыруудагы мааниси сүрөттөлөт.

Аннотация: Настоящая статья посвящена анализу европейской направленности внешней политики Республики Казахстан в условиях трансформации международных отношений и обострения глобальной конкуренции. Целью исследования является определение роли европейской направленности внешней политики Республики Казахстан на современном этапе. В работе рассматриваются основные направления взаимодействия, включая развитие транспортно-логистической инфраструктуры, в частности проекта «Средний коридор», сотрудничество в области критически важных полезных ископаемых и зеленой энергетике, а также анализируются институциональные механизмы партнерства. Кроме того, раскрывается значение сотрудничества Казахстана с государствами-членами Европейского Союза в реализации многовекторной политики страны.

Abstract: This article analyzes the European orientation of the Republic of Kazakhstan's foreign policy in the context of transforming international relations and intensifying global competition. The aim of the study is to determine the role of the European orientation of the Republic of Kazakhstan's foreign policy at the present stage. The paper examines the main areas of cooperation, including the development of transport and logistics infrastructure, in particular the Middle Corridor project, cooperation in the field of critical minerals and green energy, and analyzes the institutional mechanisms of partnership. In addition, it reveals the importance of Kazakhstan's cooperation with European Union member states in implementing the country's multi-vector policy.

Негизги сөздөр: Казакстан Республикасынын тышкы саясаты, Европа багыты, «Орто держава» концепциясы, «Ортоңку коридор» долбоору

Ключевые слова: Внешняя политика Республики Казахстан, европейская ориентация, концепция «Средней державы», проект «Средний коридор».

Keywords: Foreign policy of the Republic of Kazakhstan, European orientation, concept of a “middle power,” Middle Corridor project.

Борбор Азия салттуу түрдө Хартленддин бир бөлүгү катары каралып, бул жагдай аймактын глобалдык геосаясий процесстердеги өзгөчө ролун аныктайт. Классикалык түшүнүк боюнча Казакстандын геостратегиясы негизинен континенттик мүнөзгө ээ болуп, евразиялык

мейкиндиктеги негизги актор катары Россия менен өз ара аракеттенүүгө багытталууга тийиш. [1, б. 27] Бирок, азыркы эл аралык мамилелер трансформацияланууда. Бул процесстерге геосаясий атаандаштыктын күчөшү, глобалдык соода-логистика тармактарынын кайра түзүлүшү жана ири

державалар арасындагы күч балансынын өзгөрүшү болуп саналат. Бул көрүнүштөр түздөн-түз Борбор Азия мамлекеттерин камтып, алардын тышкы саясий стратегияларын жаңы эл аралык реалдуулукка ылайык адаптациялоого мажбур кылат.

Бул изилдөөнүн максаты – Казакстан Республикасынын тышкы саясатынын европалык багытынын азыркы этаптагы ролун аныктоо болуп эсептелет. Бул иштин алкагында Астананын Европа Биримдиги мамлекеттери менен кызматташтыгынын өнүгүүсүн талдоо жана анын Казакстандын көп багыттуу стратегиясындагы ордун баалоо каралган.

Казакстан үчүн, Россия менен Кытайдын ортосунда жайгашкан чоң табигый ресурстарга жана транзиттик потенциалга ээ өлкө катары, тышкы саясий жана экономикалык байланыштарды диверсификациялоо маселелери өзгөчө мааниге ээ. Изилдөөнүн негизги маселеси, учурда Казакстандын европалык багытынын маңызы жана функциялары өзгөрүп жаткандыгында турат.

Кызматташтыкта экономикалык компонент күчөп, айрыкча сейрек кездешкен минералдар жана транспорттук коридорлорду өнүктүрүү, анын ичинде «Ортоңку коридор» долбоору жаатында өсүү байкалууда. Ошону менен катар, саясий риторикада жана дипломатиялык практикада «Орто держава» концепциясы активдүү колдонулуп, бул Астананын эл аралык системада өзүнүн субъекттүүлүгүн жогорулатууга умтулуусун чагылдырат.

Бул шарттарда европалык багыт Казакстандын тышкы саясатынын маанилүү багытына айланып, Европа Биримдиги менен гана эмес, ошондой эле Европа мамлекеттеринин алдыңкы позициясын ээлеген өлкөлөрү менен кызматташтыкты камтыйт. Астана үчүн Европа Биримдиги чоң рынок жана инвестиция булагы катары гана эмес, ошондой эле өлкөнүн эл аралык статусун бекемдөөгө өбөлгө түзгөн фактор катары каралат. Санкциялык кризис жана глобалдык экономикалык турбуленттүүлүк шарттарында Казакстандын тышкы саясатындагы европалык багыт стратегиялык мааниге ээ болуп, анын ичинде энергетика, транспорттук инфраструктура жана технологияларды тартуу чөйрөлөрүн камтыйт.

Казакстандын көп багыттуу саясаты жана европалык мамлекеттер менен кызматташтык маселелери бир катар илимий эмгектерде чагылдырылган. Мисалы, И.П.Иванов жана С.Ю.Петренко белгилешкендей, Казакстандын тышкы саясатынын европалык багыты жарык мүнөздүү тарыхый-маданий байланыштардын жоктугунан толук концептуалдаштырылган эмес, ал эми заманбап кызматташтыкты негизинен экономикалык эсептөөлөр түзөт. [2, б. 79] «Орто держава» концепциясына арналган изилдөөлөр өзгөчө кызыгууну жаратат. А.Утегенова өзүнүн

жыйынтыгында Казакстан позициялык жана географиялык ыкмаларга таянып, аталган статуска туура келүүчү потенциалга ээ экенин белгилейт. [3, б. 36] Коопсуздук чөйрөсүндөгү кызматташтыктын маанилүү аспекти К.И.Байзакова ачып берип, Европа Биримдиги Казакстанды дүйнөлүк экономикалык жана саясий системага ийгиликтүү интеграциялоодогу ролун баса белгилейт. [4, б. 61] Ошентип, Казакстандын тышкы саясатынын европалык багытын изилдөө, көп багыттуулуктун трансформациясын талдоо жана Астананын жаңы геосаясий реалдуулук шартында Европа Биримдиги менен өз ара аракеттенишин түшүнүү жагынан актуалдуу болуп саналат.

2020-жылдардын башында Казакстан менен Европа мамилелеринин өнүгүшү

2024-жылдын башында «Немис илим жана саясат фонду» (SWP) «Орто державалар – эл аралык саясаттагы таасирдүү оюнчулар» аттуу макалалар жыйнагын жарыялады. Анда авторлордун баасына ылайык, аймакта маанилүү роль ойногон 12 өлкө белгиленди. Бул 12 өлкөнүн бири катары Казакстан «Орто держава» статусуна ээ деп аталды. Авторлор Казакстандын геосаясий ордунун өзгөчөлүгүн жана андан келип чыккан тышкы саясат жүргүзүүдөгү көйгөйлөрдү белгилешет:

«Казакстандын геосаясий орду – ресурстарга бай, эки коңшу региондук державанын күч проекциясынын объектиси катары – батыш жана башка мамлекеттер менен өз ара мамилелерди түзүүнүн негизин түзөт». Россия жана Кытайдын үстөмдүк кылган шарттарында Казакстандын тышкы саясатын менен эсептелүүсү – эки регионалдык державанын таасирин мүмкүн болушунча кеңири эл аралык мамилелер спектри аркылуу чектөө жана аракет кылууга максималдуу кендикти камсыздоо».[5] Бир нече айдан кийин «Euronews» басылмасы үчүн жазган макаласында Казакстандын Президенти өлкөсүн «Орто державалар» катарына таандык деп эсептөө идеясына токтолду. Ал төмөнкүлөрдү белгиледи: «Биз, балким, дүйнөлүк супержүргүзүүчү державалардай глобалдык таасирге ээ болбосок да, биз сыяктуу өлкөлөр экономикалык күчкө, аскердик потенциалга жана, балким, дагы башка маанилүүсү, саясий эрке жана дипломатиялык түшүнүккө ээ, алар дүйнөлүк аренада ар кандай маселелерде олуттуу таасир көрсөтүүгө мүмкүндүк берет: азык-түлүк жана энергетика коопсуздугунан, жашыл экономика жана IT секторуна өтүүгө, ошондой эле логистикалык тармактардын туруктуулугуна чейин».[6] Ошентип, 2024-жылдан баштап «Орто держава» термини Казакстандын жетекчилиги тарабынан тышкы саясатты идеологиялык жактан камсыздоо максатында колдонулуп баштады.

Бул эки жарыялоонун жыйынтыгын жалпылаганда, «Орто держава» статусу келечекте европалык жана жалпы Батыш аудиториясы үчүн колдонулушу мүмкүн деп болжолдонууда. Бул Казакстан тарап үчүн экономиканы инвестициялоо жана ар түрдүү эл аралык сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү процессинде маанилүү. «Орто держава» термини Казакстандын өзүнүн Президенти тарабынан колдонулгандыгын эске алганда, бул термин Казакстан Республикасынын тышкы саясат имиджинин бир бөлүгү болуп калышы мүмкүн деп айтууга болот. Бул мамлекеттин азыркы эл аралык мамилелер системасында өзүн аныктоосунда абдан маанилүү идеологиялык аспект болуп эсептелет.

Казакстан менен Европа өлкөлөрү арасындагы экономикалык кызматташтыкты түшүнүү үчүн Казакстан Республикасынын Стратегиялык пландоо жана реформалар агенттигинин Улуттук статистика бюросунун расмий маалыматтарына көз чаптыруу зарыл. 2024-жылдын биринчи жарым жылдыгында Казакстандан негизги экспорт товарлары төмөнкүлөр болгон: «жарым жараксыз мунай жана нефть продуктулары, битумдуу минералдардан алынган (55,4%), тазаланган мис жана иштетилбеген мис кошумчалары (5,2%), радиоактивдүү химиялык элементтер жана радиоактивдүү изотоптор (4,6%), мис рудасы жана концентраттары (4%), ферросплавдар (2,8%)».[7] Бул аралыкта Европа өлкөлөрүнөн Казакстандын негизги экспорттук товарларынын керектөөчүлөрү катары Италия (24,2%), Нидерланддар (6,1%) жана Франция (5%) белгиленет.

Европа Комиссиясынын расмий сайтындагы маалыматтарга ылайык, Европа өлкөлөрү Казакстандын эң чоң соода өнөктөштөрү болуп саналат. Алар Казакстандын жалпы экспортуна 37% жана 2023-жылдагы жалпы соода жүгүртүүсүнө 27,9% түзөт. Европа Биримдиги Казакстандагы эң ири чет элдик инвестор болуп, 2022-жылы түз инвестициялардын жалпы көлөмү 54,8 млрд. еврого ээ болгон, бул 2021-жылга салыштырмалуу 5,5% жогору. [8]

Казакстан Европа Биримдиги өлкөлөрү үчүн табигый ресурстарга бай аймак катары кызыгуу жаратат. Соңку жылдары дүйнөлүк рынокто сейрек кездешкен металлдарга суроо-талап жогорулап, бул европалык жана жалпы Батыш компанияларынын Казакстандын жер астындагы сейрек кездешкен металлдарга кызыгуусунун өсүп жатканын көрсөтөт. Казакстан сейрек кездешкен элементтердин өндүрүшүндө: өзгөчө скандий, итрий жана 15 лантаноид элементтерин казууда үстөмдүк кылган Кытайга атаандаш болгудай потенциалга ээ. [9]

Эгемендикке жеткенден бери Казакстан Республикасы Европа өлкөлөрү менен ишенимдүү

мамилелерди түздү. Маанилүүсү – Астананын тышкы саясатынын европалык багыты чындыгында айкын көрсөтүлгөн эмес, себеби Казакстан Европа континентинин айрым өлкөлөрү менен гана мамилелерди өнүктүрүп келет. Континенттеги Астананын эң маанилүү өнөктөштөрү экономикалык жактан жана саясий таасир жагынан эң күчтүү өлкөлөр болуп саналат.

Маанилүү мисал катары Казакстандын Президенти К.К.Токаевдин Европа өлкөлөрү менен кызматташтык абалына берген баасы саналат. 2024-жылдын сентябрь айында Олаф Шольц Астанага иш сапары менен келген. Касым-Жомарт Токаев Казакстан менен Германиянын кызматташтыгынын өнүгүшү тууралуу сөз кылган: «Германия биз үчүн негизги европалык жана дүйнөлүк өнөктөштөрдүн бири болуп саналат. Биздин абдан активдүү жана көп кырдуу кызматташтыгыбызга чоң маани беребиз». [10]

Эки айдан кийин, 2024-жылдын ноябрь айында Касым-Жомарт Токаев Парижге сапар менен барып, Эмануэль Макрон менен сүйлөшүүлөрдү өткөрдү. Маалымат жыйында К.К.Токаев өз сөзүндө: «Өткөн жылы эки өлкөнүн соода жүгүртүүсү 4,2 млрд. АКШ долларын түзгөн. Ал эми быйыл биз бул көрсөткүчкө 9 айда жеттик. Франция биздин өлкөдө инвестициянын көлөмү боюнча алтынчы орунду ээлейт. Француз компаниялары, анын ичинде Alstom, Total Energies, Air Liquide, Orano, Vicat, Danone, Lactalis сыяктуу ири фирмалар, Казакстанга олуттуу каражат салып, алардын жалпы көлөмү болжол менен 19,5 млрд. АКШ долларын түздү» деп ачыктады. [11]

К.К.Токаевдин тышкы саясат стилинин өзгөчөлүгү катары Казакстанга инвесторлорду чакыруу салты саналат. Европа өлкөлөрүнүн башчылары менен эки тараптуу жолугушуулардын жүрүшүндө Казакстандын Президенти ири европалык бизнес тарабынан экономикага инвестициялоо перспективасына өзгөчө көңүл бурат. Мисалы, 2024-жылдын башында Римге болгон сапарында Касым-Жомарт Токаев белгиледи: «Биз Италия үчүн сейрек кездешкен минералдардын жеткирүүчүсү болууга даярбыз. Азыркы учурда Казакстанда 5 миңден ашык изилденбеген кен орундары бар. Биз Европалык Биримдиктин экономикасы үчүн пайдалуу болушу мүмкүн болгон 34 критикалык чийки заттын 19 түрүн өндүрүп жатабыз. Биз италиялык компанияларды ушул сектордо өнөктөштүктү өнүктүрүүгө чакырабыз». [12].

Европа өлкөлөрүндө Казакстандан алынган ар кандай ресурстарга суроо-талап бар, бирок бул суроо-талапты канааттандырууга объективдүү себептер тоскоолдук кылат. Алардын катарында Германия, Франция жана Италиянын Казакстандын

чек араларынан географиялык жактан алыстыгы, ошондой эле аралыкты жеңүү үчүн натыйжалуу логистикалык инфраструктуранын жоктугу бар. Бул көйгөйлөрдү чечүү үчүн Каспий аркылуу, Кавказдан жана Ирандын аймагынан маршруттарды курууга инвестициялар талап кылынат. Бирок бул логистиканы өнүктүрүү үчүн Кавказдагы негизги оюнчулар ортосундагы чыр-чатактарды толук дипломатиялык жол менен жөнгө салуу, ошондой эле Иран катышкан жаңжалдарды чечүү зарыл. Тапшырмалар көп жагынан чечилбейт деп көрүнөт, бирок алардын чечилиши Казакстан менен Европа өлкөлөрүнүн кызматташтыгына олуттуу дем берип, импульс жарата алат.

Астананын Европа борборлору менен күчтөрдү бириктириши Казакстанга транзиттик потенциалын ишке ашырууга жардам бериши мүмкүн. Казакстан «Орто коридор» деп белгилүү соода маршрутунун өнүгүшүнө кызыгууну көрсөтүп жатат. Бул максатта Казакстан 2023-жылдын 17-октябрында Пекинде кол коюлган Транскаспий транспорттук маршрутту өнүктүрүү боюнча макулдашууну ратификациялады. 2024-жылдын 1-июлунда К.К.Токаев тийиштүү мыйзамга кол койду. Бул макулдашуунун толуктоосу катары Европа Биримдиги аталган маршрут боюнча инфраструктурага инвестиция салуунун 33 багытын аныктады.

Ошентип, «Орто коридор» Кытайдын, Казакстандын, Азербайжандын, Грузиянын, Түркиянын жана Европа өлкөлөрүнүн жалпы кызыкчылыгынын объектиси болуп эсептелет деп айтууга болот. Транспорттук маршруттарды өнүктүрүү жана транспорттук инфраструктураны өнүктүрүүгө инвестиция тартуу реалдуу перспектива болуп саналат. 2020-жылдын 1-мартынан тартып Казакстан менен Европа Биримдигинин «Кеңейген өнөктөштүк жана кызматташтык тууралуу» макулдашуусу күчүнө кирген.

Соода потенциалынан сырткары, Казакстан үчүн Европа Биримдиги менен кызматташтыкты өзгөчө кызыктуу кылган жагдай – Европа өлкөлөрүнүн «жумшак күчүнө» ээ болушу. Казакстан жарандары үчүн европалык университеттерде билим алуу жана европалык компанияларда иш тажрыйбасын алуу мүмкүнчүлүгү жагымдуу көрүнөт. Казакстандын бай жана таасирдүү адамдары Европа өлкөлөрүнөн кыймылсыз мүлк сатып алууга жана өздөрүнүн каржылык активдерин европалык банк мекемелеринде жайгаштырууга туруктуу кызыгуу көрсөтүп келишет. Мындан тышкары, Европа, туристтик сапарлар үчүн да кызыктуу багыт катары калууда. Казакстандын жарандарынын арасында спорт күйөрмандары көп, алар европалык спорт чөйрөсүндөгү абалга кызыгуу көрсөтүшөт.

Жалпысынан, Казакстандын жарандарынын арасында өлкөнүн Астананын европалык борборлору менен кызматташуусун кеңейтүүгө карата туруктуу кызыгуусу байкалууда.

Европа өлкөлөрү глобалдык коопсуздук системасынын бир бөлүгү болуп саналат. Бул жерде сөз, Европа өлкөлөрүнүн НАТОго мүчөлүгүндө гана эмес. Франция жана Улуу Британия БУУ Коопсуздук Кеңешинин туруктуу мүчөлөрү. Лондон, Берлин, Париж жана Рим G7 жана G20 клубдарына кирет. Улуу Британия жана Франция дүйнөнүн ар кайсы аймактарында таасирге ээ. Мындан тышкары, европалык өндүрүүчүлөр дүйнөлүк соодага олуттуу таасир көрсөтөт. Бул Казакстандын тышкы саясат курсунун тең салмагын сактоо максатында европалык багытты башка багыттарга каршы коюу менен соода кызматташуусун диверсификациялоо натыйжасын жаратышы мүмкүн. Европа менен кызматташтыкты өнүктүрүү көп багыттуу Казакстанга өз алдынча тышкы саясат курсун ишке ашырып, эл аралык позициясын бекемдөөгө шарт түзөт.

Еропалык багыттын азыркы мааниси

Казакстандын көп багыттуу стратегиясынын негизги күч борборлору – Россия, Кытай, АКШ жана Европа Биримдиги менен мамилелерди өнүктүрүүнү көздөйт. Алардын арасында европалык багыт өзгөчө орунду ээлейт жана кызматташтык мүнөзү жана мазмуну боюнча айырмаланат.

Казакстан менен АКШнын кызматташуусу инвестициялар жана санариптик технологияларды өнүктүрүү чөйрөлөрүн камтыйт. А.А.Янов белгилегендей: «Microsoft, Cisco жана IBM сыяктуу америкалык корпорациялар өлкөнүн инфраструктурасын санариптик жактан модернизациялоого катышып, программалык камсыздоо жана булут чечимдерине өзгөчө басым жасашат». [13.6, 54] Маанилүүсү, инвестиция чөйрөсү менен санариптештирүү чөйрөсү Батыш технологиялары менен Кытай технологияларынын атаандаштыкка кирген багыттары экенин түшүнүү.

Россиялык жана кытайлык багыттар географиялык жакындык жана жогорку экономикалык өз ара көз карандылыктын шарттарында калыптанат. Россия коопсуздук жана интеграциялык процесстер чөйрөсүндө салттуу түрдө үстөмдүк кылат, ал эми Кытай инвестициялар жана инфраструктуралык долбоорлор боюнча башкы ролду ойнойт. Борбордук Азиядагы абалды талдоо учурунда эске алуучу маанилүү жагдай – бул региондогу үстөмдүк үчүн ар түрдүү оюнчулар арасындагы атаандаштык. Тарыхый жактан караганда, Россиянын региондогу позициялары абдан күчтүү. Бирок Россияны тышкы саясатты өнүктүрүүнүн жалгыз ориентири катары кабыл алуу туура эмес. Казакстандык саясат таануучу

И.П.Иванов белгилегендей: «Россиянын Борбордук Азияда тынчтык сүйүүчү саясатына карабастан, Москванын бул региондогу позицияларынын күчөшү, аймактык эмес оюнчулардан (*Пакистан, Иран, Кытай*) жана аймактык оюнчулардан (*Өзбекстан жана Казакстан*) каршылыкка алып келүүсүн түшүнүү керек». [14.б, 54]

Азыркы Казакстан үчүн эң перспективдүү өнөктөш катары Кытай эсептелет. Соңку жылдарда Казакстан менен Кытайдын ортосундагы товар жүгүртүүсүнүн көлөмү туруктуу өсүү тенденциясын көрсөтүүдө. Бул мамилелердин негизин түзүп, эки өлкөнүн ар кандай чөйрөдөгү кызматташуусун өнүктүрүүгө шарт түзөт. [15.б, 21] Тараптардын ортосундагы мамилелер өзгөчө позитивдүү негизде өнүгүүдө. Казакстан Кытайдын «Бир алкак, бир жол» демилгесин ишке ашыруудагы долбоорунун бир бөлүгү болуп калды. Азыркы учурда Пекин менен Москва ар кандай эл аралык аянтчаларда өнөктөштөр катары эсептелет, бирок алардын ортосундагы мамилелер чыңалганда, алар Казакстанга үстөмдүк кылуу үчүн атаандашууга мажбур болушат.

Бул контекстте европалык багыт саясий асимметриянын жоктугу менен айырмаланат. Европа Биримдигинин Казакстанга басым көрсөтүүчү куралы жок, бул мамилелерди өз ара пайдалуу жана тең укуктуу диалог негизинде курууга шарт түзөт. Бул Астана үчүн Москва жана Пекинди өз ара аракеттенүүлөрүнөн айырмаланып, көз карандысыз чечимдерди кабыл алуу үчүн мейкиндик түзөт. Европалык багыттын негизги өзгөчөлүгү – экономикалык жана технологиялык компоненти болуп саналат. Европа Биримдиги Казакстан үчүн негизги инвестор жана соода өнөктөшү бойдон калууда, өндүрүштүн модернизациясына жана жогорку технологиялык тармактарды, анын ичинде сейрек кездешкен минералдарды өндүрүү жана жашыл энергетиканы өнүктүрүүгө салым кошот. Европалык инвестициялар кытайлык долбоорлор менен салыштырганда ачыгыраак жана институттук жактан туруктуу деп бааланат.

Мындан тышкары, европалык багыт нормативдик өлчөмгө ээ. Европа Биримдиги башкаруу стандарттарын жана билим берүү программаларын жайылтуу аркылуу «жумшак күч» булагы болуп саналат. Америкалык ыкмага караганда, бул баалуулуктар ультимативдүү мүнөзгө ээ эмес, бул өз ара аракеттенүүнү болжолдуу жана прагматикалык кылат. Европа Биримдиги менен мамилелерди өнүктүрүү стратегиялык диверсификациялоо функциясын да аткарат, Казакстандын Россияга жана Кытайга көз карандылыгын азайтат. Бул өзгөчө Транскаспий транспорттук маршруту («*Орто коридор*») колдоодо көрүнөт, ал Россия жолдорунан өтпөстөн дүйнөлүк

рынокторго чыгууга мүмкүндүк берип, санкциялык басым шарттарында абдан маанилүү болуп саналат. Соңунда, европалык вектор Казакстандын эл аралык статусун бекемдөөгө салым кошот. «Орто держава» концептин жайылтууда эң көп Европа контекстинде таанылат, бул өлкөнүн дипломатиялык салмагын күчөтүп, дүйнөлүк аренада позитивдүү имиджин түзөт. Ошентип, европалык багыт башка багыттардан айырмаланып, үстөмдүк жана саясий басымдын жоктугу, технологиялар жана модернизацияга багытталуу, ошондой эле Казакстандын суверенитетин диверсификациялоо жана бекемдөө потенциалы менен өзгөчөлөнөт.

Европа Биримдигинин стратегиясын изилдеген И.Л.Прохоренко белгилегендей: «Европа Биримдигинин ресурстарга жана «жумшак күч» инструменттерине, ошондой эле өзгөчө стратегиялык маданиятка таянган аймактык стратегия модели АКШнын Борбордук Азия Республикалары менен негизинен аскер-саясий кызматташуусуна, Россиянын аймактан энергия ресурстарын экспорттоо монополиясын бузууга багытталган негизги аракеттерине жана Кытайды кармап турууга болгон аракеттерине альтернатива катары каралган» [16.б, 72]. И.М.Попованын маанилүү чийки заттарды жеткирүү боюнча кызыкчылыктарды камсыз кылуу үчүн Европа Биримдик саясатынын инструменттерин колдонууну изилдөөгө арналган эмгегинде автор мындай жыйынтыкка келген: «Европа Биримдиги финансылык колдоо, ири биргелешкен долбоорлор жана жөнөкөйлөтүлгөн процедуралар аркылуу маанилүү чийки заттарды өндүрүү жана кайра иштетүүдө абдан чектелген потенциалды ишке ашырууга умтулат; үчүнчү өлкөлөрдүн, өзгөчө өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн рынокторунда пайдалуу шарттарды камсыз кылат; туруктуу соода жана биргелешкен долбоорлорду ишке ашыруу үчүн салттуу өнөктөштөр менен кызматташтыкты бекемдейт; ошондой эле өз кызыкчылыктарын коргоо максатында соода саясатынын бардык инструменттерин колдонуу» [17.б, 171].

Ошентип, европалык багыт Казакстандын тышкы саясатында көп багыттуулук саясатынын ишке ашырылышында уникалдуу ролду ойнойт деп, ишеним менен айтууга болот. Ал экономикалык модернизацияны жана технологиялык жаңыланууну камсыз кылып гана тим болбостон, көз карандысыз саясий маневр жүргүзүү үчүн мейкиндикти да түзөт. Россия жана Кытай менен өз ара аракеттенүүдөн айырмаланып, Европа Биримдиги менен кызматташуу асимметрия жана мажбурлоо элементтери менен коштолбойт, бул аны эгемендүүлүктү бекемдөөнүн жана татаалдашкан геосаясий чөйрөнүн шарттарында Казакстандын эл

аралык статусун жогорулатуунун маанилүү инструменти боло алат.

Жыйынтык Жалпысынан, 2020–2025-жылдар аралыгында Казакстандын тышкы саясатындагы европалык багыт алдыга умтулган мүнөзгө ээ болуп, тараптардын өз ара көз карандылыгы күчөй баштаганын көрсөттү. Астана үчүн Европа Биримдигинин мамлекеттери негизги экономикалык өнөктөштөр гана болуп саналбастан, эл аралык статусун жана тышкы саясий автономиясын бекемдөөчү фактор катары да чыгышат. Анализ көрсөткөндөй, глобалдык саясий жана экономикалык чөйрөдө олуттуу өзгөрүүлөр шартында Казакстандын европалык багыты сапаттык трансформацияга учураган.

Биринчиден, Казакстандын эл аралык позициясында өзгөрүүлөр болду. Өлкө «Орто держава» концептин барган сайын активдүү колдонууда, бул өзгөчө саясий риторикада, анын ичинде Президент Касым-Жомарт Токаевдин сөздөрүндө байкалат. Бул термин тышкы саясат имиджинин маанилүү элементине айланып, Казакстандын эл аралык мамилелерде өзүнүн субъекттүүлүгүн жогорулатууга умтулуусун чагылдырат.

Экинчиден, 2023-жылдан баштап Европа Биримдиги менен кызматташуунун экономикалык жана логистикалык компоненттери айкын күчөй баштады. Казакстан «Орто коридор» долбоорун активдүү илгерилетип, аны Россия аркылуу өтүүчү салттуу багыттардан алыс, Европа менен Азия ортосундагы жүктөрдү транзиттөө үчүн стратегиялык маршрут катары карайт. Мунун жообу катары Европа Биримдиги бул инфраструктураны өнүктүрүүгө инвестиция салууга кызыкдар экенин билдирди, бул тараптардын узак мөөнөттүү кызыкчылыктарынын дал келерин көрсөтөт. Маанилүү кадам катары 2020-жылы күчүнө кирген «Кеңейтилген өнөктөштүк жана кызматташтык боюнча келишим» эсептелет, ал эки тараптуу диалогду бекемдөө жана тереңдетүү үчүн институционалдык негизди камсыз кылды.

Үчүнчүдөн, европалык багыт көп багыттуу тышкы саясат стратегиясын ишке ашыруу үчүн маанилүү куралдын ролун аткарууну улантууда. Аймакта Россия жана Кытайдын үстөмдүгүнүн шартында Европа Биримдиги менен кызматташтык Астана үчүн тышкы саясий жана экономикалык байланыштарды диверсификациялоого, структуралык көз карандылыкты азайтууга жана көз карандысыз аракеттерин жүргүзүү үчүн мейкиндикти кеңейтүүгө мүмкүнчүлүк берет. Ошол эле учурда Европа Биримдиги башка күч борборлорунун альтернативасы катары каралбайт, тескерисинче, баланс түзүп, экономика менен

инфраструктураны модернизациялоо үчүн кошумча багыт катары кызмат кылат.

Колдонулган адабияттар:

1. Ivanov I., Volovoj V. Geopolitics of Kazakhstan: Theory and Practice //The Russian Academic Journal. – 2014. – Т. 29. – №. 3.
2. Иванов И., Петренко С. Выбор многовекторности во внешней политике Казахстана. Мировая экономика и международные отношения, 2025, т. 69, № 3, сс. 74-85. DOI: 10.20542/0131-2227-2025-69-3-74-85
3. Утегенова А. Теоретические подходы к анализу статуса Казахстана как «средней державы» // Казахстан-Спектр. – 2023. – Т. 105. – № 1. – С. 24–37. – DOI: 10.52536/2415-8216.2023-1.02.
4. Байзакова К. И. Республика Казахстан и Европейский Союз: сотрудничество в области региональной безопасности // Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2013. – № 2(62). – С. 55–61.
5. Schmitz A. Das eine tun, ohne das andere zu lassen: Autonomie und Gestaltungsanspruch kasachischer Außenpolitik // Mittlere Mächte – einflussreiche Akteure in der internationalen Politik / hrsg. von Barbara Lippert, Stefan Mair. — Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, 2024. — (SWP-Studie 1). — S. 29–32.
6. Tokayev K. Middle powers have the power to save multilateralism // Официальный сайт телеканала «Euronews» [электронный ресурс] <https://www.euronews.com/2024/05/28/middle-powers-have-the-power-to-save-multilateralism> (был доступен 05.01.2025)
7. Внешнеторговый оборот Республики Казахстан (январь-август 2024 г.) // Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. [электронный ресурс] <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/foreign-market/publications/221690/> (был доступен 03.01.2025).
8. Kazakhstan: EU trade relations with Kazakhstan. Facts, figures and latest developments//The European Commission's trade department. [электронный ресурс] https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/kazakhstan_en. (был доступен 03.01.2025).
9. Гусейнов Э., Султоназаров А. Критические ресурсы Центральной Азии: новое пространство для конкуренции великих держав? // CABAR.asia (Central Asian Bureau for Analytical Reporting) [электронный ресурс] <https://cabar.asia/ru/critical-raw-materials-central-asia> (был доступен 03.01.2025)
10. Касым-Жомарт Токаев и Олаф Шольц провели переговоры в узком составе // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. [электронный ресурс] <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-i-olaf-sholc-proveli-peregovory-v-uzkom-sostave-1685346> (был доступен 03.01.2025).
11. Касым-Жомарт Токаев и Эмманюэль Макрон провели брифинг для представителей СМИ\ Официальный сайт Президента Республики Казахстан. [электронный ресурс] <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-i-emmanuyel-makron-proveli-brifing-dlya-predstaviteley-smi-510524> (был доступен 03.01.2025).
12. Токаев приглашает итальянские компании в Казахстан: Сотрудничество в области исследования критических материалов представляет для нас большие возможности \ Информационное агентство Anadolu [электронный ресурс] <https://www.aa.com.tr/ru> (был доступен 03.01.2025).
13. Янов А.А. Казахстан как площадка столкновения интересов великих держав в сфере ИКТ: США, Китай и Россия // Постсоветские исследования. 2025. Т. 8. № 4.С. 460–469
14. Иванов И. П. Геополитическое влияние России в Евразии // Narxoz Law and Public Policy. – 2020. – № 3(3). – С. 52-62.
15. Ма Ифэн. Эволюция внешней политики Республики Казахстан в период 1991–2015 гг. // Человеческий капитал. – 2019. – № 7(127). – С. 18–25. – DOI: 10.25629/НС.2019.07.02.

16. Прохоренко И. Л. Новая стратегия Европейского союза в Центральной Азии: возможности и пределы «мягкой силы» // Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН. – 2019. – № 4. – С. 68–80. – DOI: 10.20542/afij-2019-4-68-80.

17. Попова И. М. Инструменты политики ЕС для обеспечения интересов по поставкам критически важного сырья // Современная Европа. – 2025. – № 2. – С. 164–174

Рецензент: саясий илим. д-у, профессор Джоробекова А.Э.